

УДК 378.014

*Анастасія Казьмерчук,
аспірант кафедри педагогіки
Житомирського державного
університету імені Івана Франка*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО МЕНЕДЖЕРА ТУРИЗМУ

У статті розглядаються методологічні підходи щодо формування професійної культури майбутніх менеджерів туризму у позааудиторній діяльності вищого навчального закладу: суб'єктний, діяльнісний, культурологічний, професіографічний, компетентнісний. Врахування даних підходів сприятиме формуванню професійної культури майбутнього управлінця, розвитку його необхідних знань, умінь, професійних та індивідуальних якостей з метою формування конкурентоздатного спеціаліста на ринку праці.

Ключові слова: *підхід до навчання, суб'єктний підхід, культурологічний підхід, діяльнісний підхід, професіографічний підхід, компетентнісний підхід.*

В статье рассматриваются методологические подходы к формированию профессиональной культуры будущих менеджеров туризма во внеаудиторной деятельности высшего учебного заведения: субъективный, деятельностный, культурологический, профессиографических, компетентностный. Учет данных подходов будет способствовать формированию профессиональной культуры будущего управленца, развития его необходимых знаний, умений, профессиональных и индивидуальных качеств с целью формирования конкурентоспособного специалиста на рынке труда.

Ключевые слова: *подход к обучению, субъективный подход, культурологический подход, деятельностный подход, профессиографический подход, компетентностный подход.*

The article discusses methodological approaches to the formation of the professional culture of the future managers of tourism in extracurricular activities of university: subjective, activity, cultural, profesiohrafichnyu, competence. Consideration of data approaches promote a professional culture of the future manager, his development of necessary knowledge, skills, professional and personal qualities to develop a competitive labor market specialist.

Key words: *approach to learning, subjective approach, cultural approach, activity approach, profesiohrafic approach, competence approach.*

Соціально-економічні та глобалізаційні зміни в державі потребують активізації процесу розвитку особистості. Пріоритетна місія у формуванні людського капіталу покладається на освіту через використання цілої низки методологічних підходів. Актуальність і необхідність вивчення наукових підходів в системі вищої освіти обумовлена їх покликанням виховувати особистість, яка здатна здійснювати обробку інформації, бути креативною та приймати нестандартні рішення. Необхідність підвищення професійного та особистісного рівня менеджера туризму, формування висококваліфікованого спеціаліста, відповідного запитам сучасного розвитку суспільства є одним з основних завдань вищої школи.

Вивчення нових цілей, принципів і методологічних підходів у навчально-виховній діяльності вищого навчального закладу представлені в роботах Е. Волкова, К. Альбуханової-Ставської, А. Брушлинського, В. Татенка, С. Вітвицької, В. Андреева, Г. Ващенко, В. Гриньова, І. Зязюна та ін.

Метою статті є визначення головних методологічних підходів щодо формування професійної культури майбутніх менеджерів туризму у позааудиторній діяльності вищого навчального закладу.

Становлення молодого людини, майбутнього фахівця відповідно до професійного спрямування передбачає реалізацію у педагогічному процесі вищої школи цілої низки методологічних підходів.

І. Зимняя «підхід до навчання» у вищому навчальному закладі трактує, як світоглядну категорію, у якій відбиваються соціальні настанови суб'єкта як носія суспільної свідомості; як глобальну та системну організацію освітнього процесу, що включає всі його компоненти і суб'єктів педагогічної взаємодії (викладач, студент); як поняття, що є ширшим за поняття стратегії навчання і повинно включати в себе відповідні методи, форми, прийоми [8, с. 97].

Здійснивши аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми формування професійної культури у позааудиторній діяльності вищого навчального закладу, нами було виділено наступні підходи щодо даної проблематики: суб'єктний, діяльнісний, культурологічний, професіографічний, компетентнісний.

Суб'єктний підхід у підготовці майбутнього управлінця є актуальним з огляду на суспільну потребу у спеціалістах, які здатні соціалізуватися та адаптуватися в нових умовах діяльності, проявляти творчість та наполегливість у діях та вчинках.

Методологія суб'єктного підходу побудована на концепції особистості С. Рубінштейна, який стверджував, що особистість це поєднання всіх психічних процесів, джерело пізнання та перетворення дійсності. Суб'єкт в психології – це індивід, який володіє здатністю до свідомої саморегуляції і саморозвитку в діяльності. У межах суб'єктного підходу предметом вивчення є «суб'єкт психічної активності в онтогенезі»

[18]. Одним з пріоритетних завдань суб'єктного підходу в системі навчання є формування суб'єктивних якостей особистості управлінця, як професійно важливих.

Здійснивши аналіз різних підходів щодо дослідження суб'єктивних якостей спеціаліста (Е. Волкова, І. Серогіна, А. Лебедев), можна визначити, що суб'єктивність управлінця є інтегруючою якістю, на основі якої формуються основні професійно значимі якості та його професійна культура. У зв'язку з вищенаведеним можна виділити інтегруючі суб'єктивні якості спеціаліста, на основі яких формується професійна культура, і які характеризують менеджера, як суб'єкта професійної діяльності:

- усвідомлена мотивація вибору професії;
- професійна спрямованість;
- сформованість професійної орієнтації;
- здатність до рефлексії;
- вміння ставити професійно-важливі цілі;
- вміння вирішувати професійно-важливі завдання;
- професійна активність.

Орієнтація на парадигму суб'єктного підходу представлена в роботах К. Альбуханової-Ставської, А. Брушлинського, В. Татенка [1; 3; 19].

Суб'єктний підхід у науковому дослідженні проявляється, перш за все, в розумінні цілісності досліджуваного об'єкта, у баченні його сутності, в усвідомленні його контексту як єдиного цілого. Він вимагає визнання особистості як продукту соціального розвитку, носія культури; її унікальності, інтелектуальної і моральної свободи, права на повагу; передбачає опору на природний процес саморозвитку здібностей, самовизначення, самореалізацію, самоствердження; створення для цього відповідних умов [19, с. 81].

Суб'єкт розглядається як інтегруючий центр внутрішнього світу людини, є носієм особливої психічної, суб'єктивної реальності, яка є центром психологічної проблематики людини. Суб'єктність – унікальна якість людської психіки, яка проявляється в здатності регулювати свою психічну активність і усвідомлювати себе як регулятора власних дій [16, с. 5–19; 17, с. 39–49]. В. Татенко розглядає суб'єктність як сутнісну характеристику людського способу буття [18].

Культурологічний підхід в освіті означає сукупність методологічних прийомів, які забезпечують її аналіз за допомогою таких понять як: культура, норми, цінності, спосіб життя, інтереси та культурна діяльність. Т. Іванова культурологічний характер освіти висвітлює через соціокультурний саморозвиток особистості – спосіб розвитку людини в культурі [10].

Обґрунтування засад культурологічного підходу в освіті представлені в роботах С. Вітвицької, В. Андреева, Г. Ващенко,

В. Гриньова, І. Зязюна, Н. Крилова, О. Сухомлинської, Ю. Афанасьєвої, Є. Бистрицького, Б. Єрасової, О. Олійника та ін. Моделі культурологічної підготовки спеціаліста відображені в роботах Л. Кондрацької, В. Маслової, А. Капської, Г. Падалка, О. Рудницької.

Достатньо уваги приділено вітчизняними і зарубіжними вченими питанням професійної культури спеціалістів, а саме К. Абульхановою, В. Базилевичем, А. Барабаншиковим, О. Бондаревською, О. Гармаш, Л. Орбан-Лембрик та ін.

За О. Голіком сутність культурологічного підходу полягає у визнанні особистості як вищої цінності, здатної реалізувати культурно-етнічні ідеї у педагогічному процесі; орієнтації студентів у естетичних, моральних, екологічних, правових, професійних цінностях; індивідуальному підході до оволодіння культурою та створення елементів культури в процесі виховання [7].

Культурологічний підхід допомагає розглядати проблеми професійної підготовки майбутніх управлінців з позицій головних завдань гуманізації педагогічного процесу, передбачає виявлення такого варіативного елемента структур наукового знання, як соціально-культурні цінності.

З іншого боку, культурологічний підхід дозволяє подолати суперечність між духовним і матеріальним, що існує у сфері освіти. Інструментально-нормативна модель навчання сьогодні повинна бути замінена культурно-творчою моделлю, яка спирається на визнання принципової незавершеності культурно-освітнього шляху людини, індивідуалізації освітньої траєкторії. Це зв'язано з появою нових методик професійної освіти, які полягають в забезпеченні суб'єктивної позиції майбутнього менеджера. До умов оновлення педагогічної освіти відносять безперервність загальнокультурної і професійно-освітньої підготовки, якісне оновлення змісту на основі принципів гуманізації, професіоналізації. Суть культурологічного підходу в освіті також обумовлена процесами гуманізації і гуманітаризації. Вона полягає у вихованні людини культури і моральності, направленої на збереження і відтворення світових та вітчизняних культурних цінностей.

С. Гессен на початку минулого століття переконливо доводив, що про освіту в справжньому сенсі можна говорити там, де є культура. На його думку, освіта є не що інше, як культура індивіда. І якщо стосовно народу культура є сукупністю невичерпних цілей, завдань його буття, то стосовно індивіда освіта є невичерпним завданням оволодіння культурним способом життя [6].

За визначенням багатьох авторів, культурно-гуманістичні функції освіти передбачають[4]:

– розвиток духовних сил, здібностей і вмінь, що дають змогу людині переборювати життєві перешкоди;

- формування характеру й моральної відповідальності в ситуаціях адаптації до соціальної та природної сфер;
- забезпечення можливостей для особового й професійного зростання та для здійснення самореалізації;
- оволодіння засобами, необхідними для досягнення інтелектуально-етичної свободи, особистої автономії;
- створення умов для саморозвитку творчої індивідуальності й розкриття духовних потенцій особистості.

Таким чином, культурологічний підхід змінює уявлення про цінності освіти, сприяє культурологізації педагогічної взаємодії суб'єктів та педагогічного процесу загалом, значно розширює наукову спрямованість його змісту і принципів побудови. Культурологічний підхід є одним з визначальних факторів щодо формування професійної культури майбутнього менеджера туризму, становлення фахівця як висококультурного, освіченого є важливим напрямом його теоретичної і практичної підготовки до майбутньої професійної діяльності. Застосування культурологічного підходу при формуванні професійної культури майбутнього управлінця необхідно для соціокультурного саморозвитку особистості, креативного прояву у професійній діяльності, розвитку духовних сил, здібностей та вмінь, що дають можливість людині перебороти життєві перешкоди.

У сучасних умовах підготовки управлінців зростає актуальність дослідження проблеми формування професійної культури студентів-менеджерів на основі використання діяльнісного підходу.

Психологічна теорія О. Леонтьєва розглядає діяльність як систему, що включає дві групи основних елементів: організаційну (суб'єкт, процес, предмет, умови, продукт діяльності) та соціально-психологічну (мета, мотив, спосіб, результат). Прихильники діяльнісного підходу вважають, що діяльність – це сутність процесу навчання, а формування способу дій майбутнього фахівця – кінцева мета навчання. О. Леонтьєв стверджував, що життя людини – це «система діяльностей, що змінюють одна одну» [12, с. 5–20].

Головна мета діяльнісного підходу в тому, що особистість проявляє властивості і зв'язки елементів реального світу лише у процесі навчання та виховання. Він передбачає активну позицію студента, його активну самостійну роботу, прагнення до розвитку, творчості, включеності в різні види навчально-виховної діяльності.

Аналогічно, В. Лозова стверджує, що діяльнісний підхід спрямований на організацію суб'єкта, в якій він був би активний у пізнанні, праці, спілкуванні, своєму особистісному розвитку [13, с. 69–97].

Діяльнісний підхід вимагає спеціальних зусиль, спрямованих на вибір і організацію діяльності студента, на активізацію і переведення його в позицію суб'єкта пізнання, праці та спілкування, що передбачає

вироблення уміння обирати ціль, планувати діяльність, організовувати, виконувати, регулювати, аналізувати і оцінювати її результати.

Таким чином, діяльнісний підхід, при формуванні професійної культури майбутнього менеджера, ґрунтується на визнанні діяльності основою, засобом і вирішальною умовою розвитку особистості. Цей факт обумовлює застосування у виховній позааудиторній діяльності вищого навчального закладу основних принципів діяльнісного підходу, який сприятиме формуванню висококваліфікованого спеціаліста на ринку праці.

Цілеспрямоване вивчення трудової діяльності здійснювалося за двома напрямками. За першим (Б. Ананьєв, Н. Бернштейн, А. Гастев, К. Гуревич, Н. Левітов та ін.) докладно проводився психофізіологічний аналіз професій. За другим (А. Лазурський, С. Геллерштейн, К. Платнов, І. Шпільнер та ін.) – здійснювалися дослідження з метою розробки класифікацій професій для подальшого їх проектування. Такі підходи дали змогу оформитися спеціальному підходу – професіографія [14].

Аналіз професіографічного підходу в процесі нашого дослідження пояснюється його міждисциплінарністю та необхідністю використання теоретичних здобутків професійної педагогіки. В рамках даного підходу вирізняються наукові дослідження Г. Васяновича, О. Дубасенюк, О. Дуднікової, Н. Кузьміної, А. Маркової, С. Сисоевої, В. Шадрікова, В. Шумова та ін.

Професіографічний підхід до вивчення проблем формування професійної культури значно розмежовує межі уявлень про можливості інтеграції загальнонаукової та професійної підготовки. Вимоги, що висуваються до психофізіологічних, особистісних характеристик управлінця складають основу його рольових характеристик [5, с. 155].

Професіографія – описово-технічна та психофізіологічна характеристика безлічі видів професійної діяльності, методика та техніка отримання і обробки значущих з позицій психології характеристик праці [14].

За результатами професіографії розробляються професіограми – перелік знань (соціально-економічних, технологічних, психофізіологічних) про конкретну професію та організацію праці, а також психограми – психологічний «портрет» професії, який представлено конкретною групою психологічних функцій, притаманних конкретній професії [14].

Професіографічний матеріал має містити не тільки аналіз індивідуально-психологічних особливостей, а й аналіз ціннісних орієнтацій, професійних ставлень для характеристики професії. Важливим є інформація про можливості прояву творчості, ініціативності, самостійності, здатності до саморегуляції.

Професіографічний підхід у позааудиторній діяльності вищого навчального закладу дає можливість системно описати управлінську діяльність, проаналізувати не тільки індивідуально-психологічні характеристики людини, а й ціннісні орієнтації, професійні ставлення для

характеристики професії, що в свою чергу спонукає до формування професійної культури майбутнього менеджера туризму.

Вчені у своїх дослідженнях, які пов'язані з формуванням професійної культури майбутнього управлінця використовують компетентнісний підхід, оскільки компетентність є головним показником професіоналізму, готовності до здійснення діяльності.

Компетентнісний підхід в системі вищої освіти є предметом наукового дослідження таких науковців як: В. Антипова, І. Драча, І. Бабина, С. Вітвицької, Г. Гаврищука, І. Гукдзика, С. Ніколаєнка, С. Сисоєвої, Н. Фоменка, С. Мельничука та ін.

Сучасна педагогіка використовує компетентнісний підхід через ряд чинників [2, с. 57]:

1. Прискорення темпів соціально-економічного розвитку суспільства сприяє пошуку пріоритетних концепцій освіти, які б розвивали необхідні риси та якості особистості для успішної соціалізації: динамізм, конструктивність, мобільність, особистісну та професійну компетентність.

2. Оновлення змісту, цілей організації професійної підготовки через необхідність відповідності потребам особи та суспільства.

3. У процесі формування спеціаліста необхідний принципово новий підхід в освіті, який здатен стимулювати особистість до самовдосконалення, рефлексії, підвищення самооцінки та рівня домагань.

4. Компетентнісний підхід є системою, яка гарантує високий рівень і результативність у формуванні професійної культури майбутнього менеджера туризму.

Компетентнісний підхід в освіті, в якому системоутворювальною метою визначають формування в молодого покоління здатності до ефективної діяльності, заснованої на загальнолюдських етичних нормах, сьогодні набуває поширення в усіх країнах світу. У матеріалах Болонського процесу підкреслюється, що використання терміну «компетентність», або «компетенція» означає зрушення від академічних норм оцінювання до комплексної оцінки професійної і соціальної підготовленості випускників вищого навчального закладу, що пояснюється трансформацією системи вищої освіти в напрямку адаптації до праці та до освіти протягом життя [20].

Поняття «компетенція» та «компетентність» трактується по-різному: *competent* (франц.) – компетентний, правомірний; *competens* (лат.) – здібний, відповідний; *competence* (англ.) – здібність.

У тлумачних словниках компетентність визначається, як обізнаність, інформованість, а компетентною є та людина, яка має достатні знання у певній галузі. У словнику з педагогіки П. Коджаспірова (2005) поняття компетентністьозначає «особистісні можливості посадовця і його кваліфікація (знання, досвід), що дозволяє брати участь у розробці певного кола рішень або вирішувати питання самому, завдяки наявності певних

знань, навичок» [11, с. 133].

І. Зязюн зазначає, що «компетентність, як екзистенціальна властивість людини, є продуктом власної життєтворчої активності людини, ініційованої процесом освіти» [9, с. 10]. С. Барішева поняття компетентність трактує, як якість від якої залежать особистісні і професійні успіхи фахівця.

С. Вітвицька розглядає компетентнісний підхід через сукупність знань, умінь навичок, способів діяльності відносно певних процесів і явищ, необхідних щоб якісно та продуктивно діяти відносно них [5, с. 168].

На нашу думку компетентнісний підхід до формування змісту освіти став новим орієнтиром сучасної вищої школи, який ґрунтується на інтегрованих вимогах до результату освітнього процесу і носить різноплановий та багатогранний характер.

Отже, використання компетентнісного підходу при формуванні професійної культури майбутнього управлінця надає можливість формуванню здатності до ефективної діяльності, мобілізації усіх наявних ресурсів особистості (системи знань, умінь, навичок, здібностей) на виконання певного виду діяльності.

Проаналізувавши основні методологічні підходи, які використовуються у позааудиторній діяльності вищого навчального закладу з метою формування професійної культури майбутнього менеджера ми визначили, що кожен з них відіграє значну роль у цьому процесі.

Суб'єктний підхід характеризується визнанням особистості як продукту соціального розвитку, носія культури, який за сприятливих умов може набувати нових форм та рис. Культурологічний підхід сприяє здатності особистості реалізуватися та орієнтуватися в естетичних, моральних, правових, професійних та інших цінностях, що сприяють формуванню професійної культури, в свою чергу діяльнісний підхід спонукає до пізнання та усвідомлення своєї професійної та особистісної придатності. Описово-технічну та психофіліологічну характеристику професії, необхідні знання, вміння та якості в ній надає професіографічний підхід. Формуванню у майбутніх спеціалістів здатності до ефективної діяльності, відмінної від загальноприйнятих норм та шаблонів сприяє компетентнісний підхід.

Таким чином, означені методологічні підходи, які застосовуються у позааудиторній діяльності вищого навчального закладу забезпечать можливість формування професійної культури управлінців в галузі туризму загалом, та окремих її компонентів зокрема. На нашу думку це є перспективою подальших пошуків у цьому напрямі з метою розробки моделі професійної культури майбутнього менеджера туризму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 299 с.
2. Антипова В. М. Компетентносный подход к организации дополнительного педагогического образования в университете / В. М. Антипова, К. Ю. Колесина, Г. А. Пахомова // Педагогика. – 2006. – № 8. – С. 5–62.
3. Брушлинский А. В. Психология субъекта / А. В. Брушлинский. – СПб. : Алетей, 2003.
4. Буева Л. П. Человек, культура и образование в кризисном социуме / Л. П. Буева // Философия образования. – М., 1996. – С. 76–90.
5. Вітвицька С. С. Педагогічна підготовка магістрів в умовах ступеневої освіти: теоретико-методологічний аспект : монографія / С. С. Вітвицька. – Житомир : Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2009. – 440 с.
6. Гессен С. И. Основы педагогики (введение в прикладную философию) / С. И. Гессен. – М. : Школа «Пресс», 1995. – 448 с.
7. Голік О. Б. Інтегративно-культурологічний підхід до формування ціннісної культури педагогічної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bdpu.org/scientific.published/conf2008/articles/Senction 4/ Golik.doc>.
8. Зимняя И. А. Педагогическая психология : учебн. для вузов / И. А. Зимняя. – М. : Логос, 2002. – 384 с.
9. Зязюн І. А. Філософія поступу і прогнозу освітньої системи / І. А. Зязюн // Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи : монографія. – К. ; Глухів : РВВ ГДПУ, 2005. – С. 10–18.
10. Иванова Т. В. Культурологическая подготовка будущего учителя : [монография] / Т. В. Иванова. – К. : ЦВП, 2005. – 282 с.
11. Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – Москва : ИКЦ «МарТ»; Ростов н/Д : Изд. центр «МарТ», 2005. – 829 с.
12. Леонтьев А. Н. Общее понятие о деятельности / А. Н. Леонтьев // Основы теории речевой деятельности. – М. : Наука, 1974. – С. 5–20.
13. Лозова В. І. Стратегічні питання сучасної дидактики / В. І. Лозова // Розвиток педагогічної і психологічної науки в Україні. – Ч. 1 Харків : ОВС, 2002. – С. 69–97.
14. Малхазов О. Р. Психологія праці : навч. посіб. / О. Р. Малхазов. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 208 с.
15. Олійник О. В. Культурологічний підхід як наукова основа розвитку теорії та практики педагогічної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bibl.kma.mk.ua/pdf/naukraci/pedagogika/2006/50-37-6.pdf>.
16. Осницкий А. К. Проблемы исследования субъектной активности / А. К. Осницкий // Вопросы психологии. – 1996. – № 1. – С. 5–19.

17. Стеценко А. П. Некоторые вопросы исследования личности в советской психологии / А. П. Стеценко // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 14. Психология. – 1990. – № 2. – С. 39–49.
18. Татенко В. А. Психология в субъектном измерении / В. А. Татенко. – К. : Просвіта, 1996. – 404 с.
19. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – Вид. 2-ге, випр., доп. – К. : Академвидав, 2007. – 560 с.
20. The Bologna Declaration on the European space for Higher education on explanation. – Bolona, 1999.